

Artykuły, rozprawy

Статьи, публикации

František Mihina

Univerzita Prešov

Výprava k archetypom našej (ne)jasnej prítomnosti... (Rozum, viera, tradície...)

*Путешествие к архетипам нашего (не)ясного сознания...
(Разум, вера, традиции...)*

*Hľad' získať, aby si tak vlastniť znal,
čo za dedičstvo otcovia ti dali*
J.W. Goethe: Faust

V toku historického času, v zložitej špirále jeho udalost'ami naplneného plynutia, ktorá len máločo ponecháva nedotknuté, sa nám pred našimi očami mení sama minulosť – nedokážeme *presne* stanoviť, čo z nej trvá, čo sa v nej *ustálilo* a siaha takto až k súčasnosti. Pochybnosť, či sa dá *bezpečne* vrátiť k tomu, čo sa v dávnej či menej dávnej minulosti odohralo, teda k tomu, čo bolo, v nás pretvára. Tušíme, že vo svete mravných a ideových základov, ktoré dnes viac či menej rešpektujeme, platia normy a pravidlá, ktoré si *nevymýšľame*, ale ich preberáme, dedíme v rade pokolení idúcich bez prerušenia za sebou. Tušíme aj to, že v tomto našom *ľudskom* svete sa nič nestráca, iba sa pozvoľna mení bez toho, aby sa celkom vytratilo. Hľadáme svoje vlastné dávne pramene, aby sme na nich mohli postaviť svoju predstavu o národnej kontinuite a – azda – aj o svojom možnom poslaní. Povedané inak, hľadáme zmysel seba samých v plynúcom čase národných dejín. Nie však historicisticky, t.j. nemyslíme si, že tento zmysel nám bol *pridelený*, že sme ho dostali do vienu kedysi dávno v zahmlených začiatkoch svojho jestvovania. O svoju svojbytnosť, o zmysel svojej osobitej prítomnosti medzi inými vo veľkej rodine európskych národov sme zápasili v sebe, teda so sebou i mimo seba, teda s inými. Práve preto pociťujeme, že aj dni bu-

dúce by nemali plynúť bez citlivého vzťahu k tomu dlho a neľahko budovanému základu, o ktorý sa opierame. Vo chvíľach ťažkých i slávnostných, v dňoch práce i v okamihoch radosti. A pokiaľ ide o dejiny samé, nie je v nich nijaká istota. Sú však plné nádeje, ktorá motivuje a povzbudzuje všetkých, ktorí sú tvárou obrátení k dňom budúcim.

A tak, povedané s A. Matuškom, sme si vedomí, že nijaký národný či ľudový pohyb nevyrastá zo vzduchu, lež zo živej pôdy minulosti, z pochodne, ktorú niesli nespočetné pokolenia pred nami a ktorá nás vedie v tmách a labyrintoch historického pohybu. No nie sme si už istí, že to tak aj zostane, pretože (nielen symbolicky) vstupom do nového milénia sa podstatne menia spôsoby komunikácie jednotlivcov i národných či štátnych celkov – do formovania budúcnosti vstupujú celkom iné faktory, ktorých pôvod nachádzame v neodvratiteľnej globalizácii. To je však niečo, čo sa – aj s nami – ešte len má stať. Nevieme, ako zvládneme *ponor* do oveľa väčších celkov, ako na nás doľahne a čo s nami urobí *otvorenosť* Európy. Ak je *Európa* v etymologickom zmysle symbolom *dobrej cesty*, možno sa z *národného* nestane len folklór pre niekoľko nasledujúcich generácií tak, ako sa to už stalo v prípade niekoľkých vln emigrantov.

Idiografia národných celkov má svoje zvláštne meandre, neopakovateľné zákruty, tóny a hlbiny, ale aj víry a prietrže, v ktorých sú usadené osobitosti ich duchovného života, vzťahu k vecnému i ľudskému svetu i tradície a zvyklosti, ktoré – ak už aj aktuálne *nežité* – si aspoň pripomíname a v nostalgii za starými časmi sa z nich tešíme. Vedomie, ktoré máme o svojej vlastnej existencii, však nie je produktom *osvietenia*, vnímame ho v dejinných udalostiach, ktorých sme sa aktívne či pasívne zúčastnili. Nielen v tých, v ktorých sme uspeli, ale aj – a možno najmä – v tých, v ktorých sme sklamali. Pýtame sa, *prečo* sa stalo to, čo už je dnes len súčasťou učebníc dejepisu.

Neustále pátrame po tom, aká je miera vplyvu minulosti na podoby, ktoré má náš dnešný národný či *štátny* život, či sú jeho súdobý tvar a kolorit, teda jeho charakter a hlavné smerovanie, len alebo predovšetkým podmienené tým, *čo* bolo, *čím* sme boli, *ako* sme boli prítomní nielen v tom *malom* priestore, kde sa odohrával náš život, ale najmä *ako* sme v sebe vnímali iných a ako iní vnímali nás. Inak povedané, usilujeme sa pochopiť, či a v akej miere sa v našich *malých* dejinách zrkadlili *veľké* dejiny Európy a sveta, ktorých sme súčasťou. Obrazy o histórii, ktoré si vytvárame, sú predovšetkým *našimi* obrazmi. Sú to naozaj najmä *naše* predstavy, ktorým viac či menej veríme. Sú to však potrebné konštrukcie, do ktorých sa ako do zrkadla z času na čas pozeráme, aby sme v nich uvideli seba samých. No nie sme schopní povedať, či zrkadlo, do ktorého sa pozeráme, *nekriví* obraz, ktorý v ňom vidíme.

Najst' *ideu*, ktorou by sme boli schopní postihnúť svojrázne *arché* či *tmel* tvoriaci *ducha* toho-ktorého národa, nie je jednoduché. Sme si vedomí, že *duch*, ktorého hľadáme, aj keď sa nám skrýva, je vo veľkej miere premenlivý, no nie je celkom pomíňajúci – on trvá, aj keď jeho podoby nemajú ostré a jasné kontúry.

A tak vytvoriť čosi ako *duchovnú* mapu minulosti a dávno pominutých udalostí, navyše, urobiť to na základe etnografických záznamov, ktoré sú rôzne dešifrovateľné, nie je jednoduché a nie je to nič podobné tomu, o čo sa usiluje napríklad astrofyzika, keď nás ponára do tajov kozmu a jeho vývinu. Nemožno sa tu preto vyhnúť viacerým zjednodušeniam. Len ťažké je neupadnúť do vyprázdnených abstrakcií, ktoré sa zdajú byť efektívne, no bývajú zradné, pretože sú nepresné, a teda môžu byť aj dôvodom falošného vedomia, predsudkov a omylov, ktorým celkom radi podľieme. Zrkadlo času, do ktorého by sme sa radi pozreli, aby sme vhl'adom do minulosti porozumeli sami sebe v prítomnosti, je neostré, zahmlené, odráža len pokrčené šaty, ktoré sme si ráno obliekli. Navyše, nie sme to len my, ktorí v meandroch udalostí hľadáme v sebe a v nás, čo trvá – mení sa všetko okolo nás, *inakosť* nie je len vecou nášho videnia druhých, sami do nej upadáme, stávame sa jej *obeťou* vždy, ak sa na seba pozeráme optikou plynúceho času. A – povedané s Ľ. Feldekom, súčasným slovenským básnikom: – „Cez srdcia nám krúži ten zástup predošlých. – Aj hrdinov, aj mŕch”. A nielen tých, a nielen cez srdcia! – *Naša* (koho vlastne?) kolektívna skúsenosť, nádeje i obavy, radosti i starosti, prehry aj výhry, sa postupne, cez srdce i rozum, zmenili na spôsob, ktorým prežívame svoje vecné i ľudské okolie, na tvary a podoby toho, ako nás a naše myslenie uchopilo transcendentno, ktoré vo vráskavom či zvlnenom svete prírody cítime silnejšie a sýtejšie než mnohí iní.

Európa, aspoň tá *západná*, to má *ako celok* – aspoň z nášho pohľadu – zdanlivo jednoduché! Jej kultúra a civilizácia, ktorých sme aj my – a to nielen geograficky, ale aj kultúrne a konfesijné – súčasťou, má svoje bohaté pramene najmä v gréckych súradniciach myslenia, jej civilizačná *protoklíma* sa formovala géniom prenatálnej rozumnosti, ktorej kontúry načrtli prastarí filozofi a vedci a ktorých *logos* sa dokázal, hoci nie bez ťažkostí, o niečo neskôr spojiť s monoteistickou predstavou raných kresťanov. Diskrétnosť udalostí neruší celkovú kontinuitu európskeho vývinu, každá z jej národných súčastí sa môže podľa potreby a vlastného uváženia ponoriť do jej prúdu. Vysvetľuje to mnohé, no vonkoncom nie všetko. Už aj preto nie, že – povedané heideggerovsky – každá doba, každá epocha či etapa v kultúrnom a civilizačnom vývine, musí svojím, sebe vlastným spôsobom vniknúť do *zdedeného* odkazu, musí dokázať *prečítať* a dešifrovať *text*, ktorý v podobe hoci kultúrnych artefaktov, urbanizácie, tradícií prevládajúcich spôsobov obživy, konfesijných prúdov či etnických väzieb tvarovali dominantný spôsob života našich predkov. Chceme im *rozumieť*, no uplatňujeme aj svoje právo na *inakosť*, ktorá pramení v meniacich sa podmienkach vlastného chápania svojho miesta v širších celkoch európskeho pohybu. Povedané inak, ako súčasť kontinentálnych dejov, do ktorých sme zasiahli alebo ktoré zasiahli nás, úplne sa držíme fiktívneho práva zostať sebou samými, t.j. súčasne *odlišnými* od všetkých ostatných etnocelkov.

Slovenskosť ako historický fenomén je, resp. po dlhý čas prenatálneho jestvovania bola len nekonceptualizovanou, pretože celkom neuvedomovanou

abstrakciou. Mozaika historických udalostí, ktorej úplnosť a tvar sa začali naplňať a črtať kdesi na konci prvého tisícročia nášho letopočtu, keď z čias barbarských sa naši prapredkovia začali vynárať prijatím kresťanstva, napájaného najprv z nemeckých, neskôr slovanských prameňov, bola po dlhé stáročia vyplňaná len veľmi pomaly. Akoby reliéf krajiny, jeho *dolinná* partikularizácia petrifikovala odlišnosti po stáročia sa nemeniaceho *jednoduchého* života ľudí. Ľudí, ktorých svet sa po celé generácie vmestil do činov podmienených kolobehom striedania sa ročných období. Priesaky kultúrnych a civilizačných pohybov, ktoré sa v mnohých vlnách valili okolitým svetom európskych dejín, nás ponechávali bokom, neotriasali nami či našimi predkami, ktorí sa vo svojej odkázanosti od prírody upli k Bohu ako k jedinej istote, ktorú mali a o ktorej nepochybovali. Stáročia európskych dejín *prehrmeli*, ich ozveny sa len ako raz slabší, inokedy azda silnejší zvuk *hromu* v silnom oslabení dotkli dolinného života tých, ktorí ich ani nedokázali, možno ani nechceli pochopiť – ich *blesk*, blesk európskych dejinných udalostí, udrel kamsi inde, ďaleko od nás. Vždy sme nielen boli na pomyslenej križovatke západu a východu! Presnejšie povedané, my sme ju aj spontánne spoluvytvárali, v nás sa tlmil či zosiloval nápor – kultúrny, ideový, civilizačný či mocenský, ktorého smerovanie sme zachytávali vo svojich tradíciách, vo svojich hlavách a v srdciach, teda v myslení a v kultúre. Tu sa tento nápor obrusoval, *krivil* a dusil, no neostal bez vplyvov aj na nás. No táto križovatka východu a západu je naozaj len pomyselná. V skutočnosti to nie je *ohnisko*, v ktorom sa taví charakter dejinných udalostí, je to skôr a najmä geografický priestor, ktorý si nemôže nevšimnúť ten, kto sa zo západu či severu chce dostať na opačnú stranu. A veľmi často to bolo bez toho, aby si túto *križovatku* vôbec všimol.

Ľudský, ten spoločný či spoločenský priestor našich dávnych predkov bol utváraný najmä pôdou, klímou, lesom, vodou či faunou na strane jednej, a úpenlivým pohľadom k nebesám, na ktoré ľudia upierali svoj bojazlivý zrak, na strane druhej. No bol to priestor príliš *malý* a ľudsky nepočetný na to, aby vyvrel do vplyvov či tlakov navonok. *Timora dei* – bázeň ducha a pokora našich predkov voči prirodzenosti sveta, v ktorom rozvíjali svoje stále rovnako neľahké ľudské osudy, vtlačili pečať mnohým generáciám a niečo z toho ostalo aj nám. Bude, ako Boh dá!

Derridova *biela mytológia* – ono metafyzické presvedčenie postgréckeho európanstva o tom, že univerzálny rozum sa vo svete vecí i ľudí uskutočňuje podľa pevných pravidiel, nemohla príliš osloviť našich dávnych predkov – sama je či bola príliš *rozumárska*, a preto aj priveľmi vzdialená oveľa hlbšiemu citu vteleného do viery v nebesá. Viera utvárala priestor na zamyslenie sa nad sebou, uspokojovala vnútornú potrebu každého človeka byť súčasťou celku, patriť k niekomu, spojiť sa s inými na diele svojich rúk a umu. V ponore do viery bol hlbší zmysel nádeje potlačiť pocit samoty a osamelosti, ktorý je sprievodným znakom straty akéhokoľvek zmyslu. Nemôže byť *rozumné*, čo nie je súčasne

božie. Rozumnosť, ktorá sa u nás postupne utvárala, nebola tým, čo kozmický *logos* antických Grékov. Bola ľudsky neautonómna, pretože pochádzala od Boha, no bola o to pevnejšia a vplyvnejšia.

A preto nie depersonalizované abstrakcie, ale oveľa bližší a spriaznenejší *bohočlovek* Ježiša Krista sa usadil v duši a myslí tých, ktorých máme vo svojom etno – či rodostrome. Nie v zložitých pojmových štruktúrach racionalizujúcich filozofií, ale v hĺbkinách životnej skúsenosti ukotvené zásady zdravého rozumu viedli a určovali to, čo by sme v nadsádzke mohli pomenovať *duch* či *charakter národný*, ktorý dnes, na začiatku nového milénia, beznádejne hľadáme aj v sebe – beznádejne najmä preto, že ho už niet, že sa vytratil s podmienkami, v ktorých dlho vznikal a pôsobil. No jeho ozveny predsa len ešte mnohí počujú a nesnažia sa ich prehlúsiť hrnotom okolitého sveta – o čo väčší hluk, o to náročnejšie je nechať ich v sebe aj naďalej pôsobiť. Dnes už menej podliehame Jacobom Burckhardtom pomenovanej ilúzii, že práve tá *naša* doba je naplnením všetkých predchádzajúcich a že všetko, čo sa dialo v minulosti, dialo sa len kvôli nám. Prehľubuje sa skôr opačný pocit, že minulosť je usadená už len v kútikoch duše, ktorá sa musí vyrovnávať s mnohými nástrahami, ktoré sú celkom nové a ako také si vyžadujú nové reakcie a riešenia. Návod na ich zvládnutie v minulosti nájsť nevieme a nedokážeme.

Historický čas – aj ten náš, slovenský – nie je *lineárny*: ani vo svojom prolongujúcom sa obsahu, ani vo svojom vektore, ktorý nie je – v tomto prípade – daný len veľkosťou, ale aj smerom a zmyslom. Svoj údel a zmysel sme nemali definovaný ani *zvonka*, nesmerovali sme *mimo seba* – nechceli sme meniť svet, politickú či mocenskú mapu Európy. Nechceli sme *svoje* vnucovať iným. Naopak, chceli sme zostať sebou samými, udržať si svoje zvyky a tradície, svoje viery a nádeje, ktoré sa mali stať oporou života aj ďalších generácií. Boli sme skôr *dostrediví*, zaujímalo nás predovšetkým to, čo nás udržalo bez veľkých či väčších poryvov bez zmien, stálosť bola krédom našich činov.

Slovania, ku ktorým sa svojim pôvodom hlásime, nie sú prapôvodnou súčasťou osídlenia podtatranského priestoru, kde sa cítime byť *doma*. Osídlili ho síce až v 1. polovici 6. storočia nášho letopočtu, no bolo to už natrvalo. V predslovenskej ére tu žili najmä Dákovia, Kelti, Kvádovia a Germáni, rímske légie tu zabezpečovali lokálne *limes romanum*. Marcus Aurelius Antonius (121–180), rímsky cisár a významný predstaviteľ neskorej (rímskej) stoickej filozofie, tu napísal svoje slávne *Meditations*. Svoj historický čas tu prežili Herulovia, Ostrogóti, Skirovia či Longobardi – no všetci len nakrátko a bez významnejších viditeľných stôp, ktoré by sa zachovali podnes. Ich prítomnosť svedčí o tom, že územie, ktoré dnes Slováci považujú za svoje *historické*, bolo vždy zaujímavé a žiadané.

Možno nie je podstatné vedieť, odkiaľ *presne* – z ktorej časti území obývaného východnými Slovanmi naši slovanskí predkovia prišli ani prečo z pôvodného prostredia odlišli. Podstatné je, že sa v nových podmienkach dokázali sfor-

movat' do etnika, ktoré sa v multietnickej Európe, spolu s inými slovanskými národmi, uchovali vo svojej *inakosti*. No nebola to *inakosť* vyzývavá, militantná, výbojná a agresia neboli jej podstatným znakom: bola to skôr a predovšetkým len prirodzená snaha udržať si právo byť sebou samými, nesplynúť so svojim *európskym* okolím, teda pretrvávajúť ako súčasť väčšieho a zložitého celku mozaiky národov Európy. Naša etnokontinuita však nie je oveľa kratšia, ak sa porovnávame hoci s oveľa početnejšími a historicky na udalosti významnejšími národmi Európy.

Nebolo to však jednoduché. Éra Veľkomoravskej ríše, ktorej súčasťou boli od prvej tretiny 9. storočia aj vtedajší naši *slovienski* predkovia, bola síce historicky významná, no netrvala dlho, ani celé jedno storočie. O svoj vplyv nad podtatranským územím a jeho obyvateľmi sa so striedavým úspechom usilovali maďarské kmene, nemecké, poľské i české vládnuce rody, každý z nich tu zanechal podnes viditeľné stopy. A nielen takpovediac susedia mali záujem o tento priestor – v dvanástom storočí to boli hordy tatárske, o niekoľko storočí neskôr zase Turci, ktorí sa z Balkánu dostali až k nám.

Paradoxne – naši predkovia sa tak stávali nielen súčasťou väčších politických či mocenských celkov, čím sa dostávali do kontaktu s nimi, ale práve v tomto kontakte si vytvárali predpoklady pre *vlastné* zmeny, ku ktorým by inak pravdepodobne nedošlo. A nebolo ich málo! Od trinásteho storočia sa na území našich predkov už zreteľne utvára slovenská feudálna národnosť, azda aj ako odozva tlakov, ktoré tu predstavovali osídlenci z iných častí vtedajšej Európy. Slovenská kontinuita bola na mnohých miestach narušená, no na mnohých miestach sa uchovala podnes. Možno to bolo práve v tejto dobe, v dobe záujmového *stretu* o ovládnutie podtatranského priestoru, kedy sa v ňom utváralo akési *kultúrne laboratórium* národností, konfesií, dialektov či etnozvláštností, ktoré tu pretrvávajú podnes. Z etnologického hľadiska je dnešné územie Slovenska veľmi pestré. Etnické menšiny sú početné – Nemci, Maďari, Ukrajinci, Rusíni, Česi, Židia, Rómovia. Sprievodným znakom etnokoloritu je aj kolorit konfesionálny. Spoluzitie nebolo vždy jednoduché, no rôzne druhy tenzií nenarušili celkový charakter schopnosti *byť spolu*, odolávať osudu, ktorý nikdy neprinášal len pokojné dni. Pokoj bol len zdanlivým a skôr želaným stavom, nebolo ľahké udržať ho.

Sprievodným znakom týchto pohybov bola aj krajinná urbanizácia, teda osídľovanie v štruktúre menších či väčších ľudských lokácií, ktoré sa ani postupom mnohých stáročí už podstatnejšie nemení a predznamenáva demografické rozloženie, ktoré v základnom vymedzení jestvuje doteraz. Urbanizácia tak vedie nielen k vzniku stálejšej vidieckej štruktúry, ale aj k formovaniu prirodzených mestských centier, z ktorých všetky – aj keď mnohé už len v nostalgii za svojim niekdajším významom – jestvujú podnes a v ktorých sa formuje vrstva meštianska. Práve ona tak tvorí po poľnohospodároch nielen druhý významný faktor budúceho vývinu, ale aj natrvalo formuje jeho ľudské i ekonomické zdroje.

K najdôležitejším patrí najmä baníctvo, ktoré sa vyznačuje ťažbou vzácnych kovov, najmä zlata a striebra. V tomto zmysle sme boli *európsky* zaujímaví.

Slováci veľmi dlho nemajú svoj štát, vždy sú súčasťou väčších územných celkov (najmä Uhorska, resp. Rakúsko-Uhorska), no život na ich území sa v tých najdôležitejších formách predsa len rozvíja, nestagnuje. A práve v tomto špecifiku, v tejto stálej *odkázanosti* a viazanosti na iné štátne útvary, sa slovenská *dejinnosť* nemeria podľa kritérií, ktoré sú uplatňované inde v Európe. Dejiny majú nielen kráľov, monarchov všakového druhu, nielen veľké mocenské manévry, vojnové strety a podobne – podmetom i predmetom histórie nie sú vo vzťahu k Slovákom *veľké* dejinné udalosti tohto druhu, je nimi skôr každodenný zápas o trvanie, o prežitie, o uchovanie národnej svojbytnosti, ktorá sa však v politickej dimenzii stáva ústrednou až od polovice 19. storočia. Väčšina týchto zápasov sa odohrávala na línii Viedeň – Budapešť, neskôr – to už na začiatku 20. storočia – k nim pribudla aj Praha.

Ústrednou témou našich dejín nie sú preto *veľké zlomy* na pomyselnej dráhe vyvoleného národa, ktorý sa usiluje o svoje historické naplnenie, je ňou skôr prostý človek, ktorý myslí na seba, na svojich blízkych, ktorý svojím snažením a svojimi činmi, neprekračuje seba samého okrem jediného prípadu – keď myslí na Boha. Myslí na neho a verí v neho – úprimne, jednoducho a neustále. Tak si uspokojuje nielen potreby *pozemské*, ale aj transcendentné, tak sa stará o potreby tela i o potreby ducha. A – v našom prípade – viac o tie druhé, pretože nadbytkom statkov pozemských sme nikdy netrpeli. Saturovali sme to ponorom do kódexu božích zásad vymedzujúcich horizonty možných podôb ľudského života. A tak, pokiaľ ide o našich predkov, ich ľudské vnútro nikdy nebolo *duchovne vyprázdnené*, možno aj preto, že ich život nikdy nebol naplnený *vecami*, statkami či jednoducho záujmom o ne. Všetko zlé je na niečo dobré! Zápas o dôstojný holý život sa nevyhráva vo svete vecí. Povedané s Kierkegaardom – nie estetický, ale skôr etický a religiózny je spôsob života, ktorý viedli naši predkovia. Nie starosť o seba a neustála nuda z večne sa opakujúcich zážitkov rovnakého druhu, ale *vystúpenie* zo seba, *prekročenie* seba samého, *starosť* o iných, aby vôbec mohli *byť*, bol kód, ktorý sa vtelil do myslenia a konania tých, ktorí tu boli pred nami. Premiera utrpenia bola kováčom ľudských duší. Hrdosť našich predkov bola ukutá najmä z pokory. Možno práve v tom je zmysel utrpenia a neustáleho strádania. Ak by bolo aj ono samé bez zmyslu, keby práve ono nespevňovalo, stratil by sa zmysel všetkého. Povedané so Sartrom, trvalý nedostatok mohol byť a bol motívom každodenných aktivít, ktoré umožňujú nestrácať nádej.

Ak slovom *kultúra* v širokom slova zmysle ozačujeme – napríklad podľa Johna Deveyho – organickú intelektuálnu a morálnu kvalitu, charakteristickú pre ľudí a epochu ako celok, potom tá *slovenská* kultúra nie je v nijakom ohľade aristokratická, naopak, je skôr a predovšetkým *plebejská* v zmysle *neheroická*, nie *artistická*, ale skôr a predovšetkým *ľudová*, t.j. smerujúca k hodnotám celonárodným. Tie síce nikdy neboli etnologicky presne definované, no boli o to viac

tušené a žité. Hlbinným zdrojom *slovenskosti* – mysliac na ňu ako o v širokom zmysle *arché* kultúry – bolo vedomie, že náš *malý* svet je súčasťou väčšieho, že od neho, od toho väčšieho, nie je celkom oddelený, ale naopak, v zložitých vzťahoch je jeho súčasťou. No svoj pocit včlenenia do *veľkého* sveta nikdy neznamenal snahu asimilovať sa v ňom. Naopak, ten svoj *malý* svet sme si vyzdobovali podľa vlastného vkusu, aj podľa vlastných predstáv o dobre a zle, o Bohu, o prírode a o svojom mieste vo svete ľudí i vecí. Vznik národného povedomia sa v našom prípade nedá vysvetliť filozofickými či vôbec myšlienkovými pohybmi, ktoré sa valili po Európe. Tie sme začínali prostredníctvom niekoľkých desiatok vzdelancov intenzívne vnímať a zapájať do národného života až v 19. storočí, všetko predtým (v 17. storočí vznikli Academia Istropolitana, Prešovská škola...) bolo v tomto zmysle vplyvné len málo.

Axiologická škála, do ktorej sa – ak máme na mysli európsky rozsah – vojde mnoho najrôznejších hodnôt, je v prípade tradičného slovenského, teda nie súčasného, ale po stáročia sa formujúceho *identikitu*, nevelmi široká: šírka duše, ktorá môže byť aj prejavom naivity, nezištnosti a pocitu spolupatričnosti k ľudskému rodu, pripútanosť k zemi a k nebesám, hlboký vzťah k prírode a ku všetkému, čo je jej plodom, archetypálna viazanosť na vidiecky spôsob života, ktorý nie je chápaný ako obmedzenie, ale ako danosť, ktorú je potrebné uchovať. A nadto – romantizujúci vzťah k ornamentu (celé dediny, kroje, náhrobné kríže či nábytok sú ním poznamenané), petrifikácia ľudovej múdrosti v rozrávkach, folklórnych slovesných prejavoch, najmä v ľudovej piesni. Prapôvodné, a preto naivné básnické umenie bolo tým prvým, z čoho neskôr – už v pokročilom veku – vzniká všetko nasledujúce, čo je spojené so slovom, ktoré nás spája, aj keď nezriedka aj rozdeľuje. No bola to aj *hravosť* vo formách ochotníckeho divadla, do ktorých sa vošiel celý šíry ľudský svet, *osudovosť* chápania vzťahu nielen k životnému partnerovi, ktorá je spájaná nenarušenosťou sľubu daného pred Bohom. Starogrécke *fatum* sa akoby vzdialene ozýva v odovzdanosti osudu, ktorý si nevolíme sami, ktorému však podliehame a len málo, ak vôbec, môžeme ovplyvniť. Nádej a skepsa tu tvoria dve strany tej istej mince ľudských osudov.

* * *

„Naša národná pamäť je neuveriteľne mladá“ – konštatuje v eseji *Tu žije národ* Vladimír Mináč. Človek vlastní pamäť – vlastní ju ako individuum, vlastní ju ako súčasť národa a svoju vlastnú pamäť má aj ľudstvo, t.j. spoločenstvo nás všetkých, ktorí sme tu a teraz, no vždy – a nie na poslednom mieste – aj spolu s tými, ktorí tu kedykoľvek v minulosti boli. A vo vzťahu k nám možno ešte dodať: „(...) naša národná pamäť je súhrn pocitov, nie výsledok poznania“ – použijúc slová toho istého V. Mináča. Ibaže pocity nemožno *vedecky zmerať*,

nemožno im priradiť ani letopočet, ani presnú veľkosť, nemožno ich porovnávať tak, ako to dokážu fyzik či geograf alebo chemik s veličinami svojich vied. No ony existujú! A v určitom zmysle sú naliehavejšie a trvalejšie, prenášajú sa z generácie na generáciu, sú odolné voči času a tak odolávajú jeho erózii. A tak nie veľké a univerzálne idey, nie prorocké spoločenské ideály, ale vernosť tomu prostému, aj keď presne neformovanému a neverbalizovanému pocitu v nás, ktorý nás viazal k sebe svojou odolnosťou voči zmenám v čase, určovali, hoci dnes už sotva v pôvodných podobách, formy nášho ľudského bytia. Možno mal E. Štúr pravdu, keď hovoril, že *problém potravy* sa nemôže *hlavným problémom* ľudstva, že dejinný čas sa počíta v zápasoch o iné ciele mravné a hodnotové.

No vo vzťahu k *slovenskosti* je táto historická dimenzia vyriešenia *problému potravy* predsa len hlbšia ako v prípadoch iných európskych etník – tam, kde sa *potrava* zabezpečuje naozaj ťažko a výsledok každého takého úsilia nie je nikdy celkom istý, tam, kde nielen hlad, ale aj hladomor nie sú výnimočné, tam sa táto každodenná a sústavná starosť stáva alebo môže stať súčasťou národnej charakteristiky, črtou, ktorá vplýva na mravy, kultúru, vieru a hodnoty ľudí, ktorých osobný i kolektívny čas je vyplnený starosťou o *chlieb náš každodenný*. Len málo potom zostáva na *veľké idey*, na vízie o rekonštrukcii Európy, len ťažko sa myslí na vzdialenú budúcnosť, keď je neistý čo i len zajtrajší deň. Možno preto Ján Kollár v romantickom podfarbení mohol o svojom národe, z ktorého vyšiel, no ktorému sa vzdialil vo výšinách svojho vzdelania, životného pôsobenia a literárneho *pohľadu*, napísať, čomu možno ani sám celkom neveril, čo nebolo ani súčasťou *jeho* skúsenosti: „Plemeno, ktoré sa vyznačuje krásnymi prirodzenými vlohami, svojráznymi zvykmi a obyčajami, vynikajúcou nábožnosťou, neúnavnou usilovnosťou, radostným básnictvom a neporovnateľným pokladom ľudových piesní, nezlomnou vernosťou k panovníkovi a úctou k vrchnosti“. Práve vďaka takejto romantizujúcej optike, vďaka tomu, že sen má častokrát štatút skutočnosti, že pozeráme najmä na to, čo vidieť chceme, a že toto všetko sa najrôznejšími cestami dostáva do literatúry, výtvarného umenia, ľudových piesní či slovesného umenia vôbec, je naša historiografia nepresná, nedostatočne objektívna. Je riskantné oprieť sa o ňu. No ona jestvuje, je užitočná aj v podobách, ktoré má – vo vedomí potrebných korekcií, ktoré sú výsledkom uplynulého času a narastajúcej skúsenosti, ale aj *odstupu*, ktorý sme získali tým, že sme jednoducho historicky *mladší*, teda bez zásluh a námahy, môžeme z nej a v nej *čítať*.

Základné situácie človeka, ktorý „ide dejinami svojho spoločenstva i svojho vlastného vnútra“ (M. Rúfus), a ide nimi tak, ako to robili jeho predkovia, sú teda v prípade nášho národného, t.j. slovenského etnoohraničenia, vymedzené pomerne ostro a zreteľne: absentujú veľké pohyby, celkom chýba programová účasť na udalostiach meniacich svet, ktorá bola vlastná raným Grékom, Rimanom, ale aj neskorším Francúzom, Rusom, Nemcom či Španielom, Portugalcom alebo Poliakom. No nechýba lokálna i etnická *uzavretosť* činov, nechýba ani

sústavná *starosť* i neustále obavy o každý deň, za prežitie ktorého ďakujeme Pánu nebies, nechýba ani svár a malé *vojny* o ešte menšie veci, ktoré neraz prerástli do tragédií. A ešte niečo: neustály pocit krivdy, že nám naše *väčšie* a mocnejšie okolie uberá z toho, čo nám *od Boha* patrí, čo je *len* naše. Vieme sa nadchnúť, vieme vzbĺknúť a vzplanúť ako svätojánske vatry, no rovnako dobre vieme aj takisto rýchlo *dohorieť* a zhasnúť. Kollár odkázal všetkým svojim rodákom: „Kto chce žiť, nech sa hýbe!“ Lenže práve ono *hýbať sa*, ísť za niečím vytrvalo a nevzdávať sa, držať sa smeru, o ktorom vieme, čo je na jeho konci, je problém toho *slovenského pohybu*. Vieme, že cesta, ktorá nikam nevedie, nemá zmysel, vieme, že historické križovatky nie sú označené smerovníkmi s jasným cieľom, vieme, že ak sa chceme niekam dostať, mnohé je potrebné nielen premyslieť, ale aj pretrpieť. No nato je potrebná istota samostaného rozhodnutia, vízia jasného cieľa a vedomie ťažkostí, ktoré je potrebné prekonať.

Lenže, ak hovoríme o dobách formovania súčasnosti, „(...) slovenská politika bola vždy nesamostatná: nevytvárala zmeny, reagovala len na ne; jej koncepcie sú obranárske; jej pohyb je protipohybom: malý národ medzi žarnovmi veľkých národov; súdiť náš pohyb(...) tzv. objektívnymi historickými meradlami je nezmyselné: objektívne historické meradlá sú výsadným vlastníctvom veľkých národov; ich sláva a hanba nie je našou slávou a hanbou; ich spravodlivosť nie je našou spravodlivosťou; my sme nemleli, my sme boli mletí“ – ako hovorí V. Mináč. Akože ináč, aj Mináč podľahol zjednodušenej optike, ktorá v historiografii nahrádza silu argumentu, ktorá nechápe, že výsledný historický pohyb veľkých celkov sa meria práve len pohybom týchto celkov. *Slovenský pohyb* – aspoň v podobách, ktoré registrujeme v bližšej i vzdialenejšej minulosti – nemohol byť a ani nebol autonómny, nemohol vychádzať iba z vlastného vnútra potrieb, želaní a prianí národa. Naopak, tento pohyb mohol byť a aj bol najmä reakciou na to, čo sa dialo v jeho okolí, bol vyvolaný, sám vyvolával len málo. Národ, ktorý sám nemohol ľudsky a dôstojne žiť, uchovával si ideál ľudskej dôstojnosti, ktorý ho posiloval. No posiloval iba dovnútra, umožňoval prežiť v podmienkach, ktoré mu neboli priaznivo naklonené.

* * *

Štúdia, ktorú predkladáme čitateľovi, nie je štúdiou historickou. Nemá ani ambície vedeckej či filozofickej štúdie. Chce byť len esejou ako výsledok zamyslenia sa jej autora, ktorý sám hľadá, aby mohol aspoň trochu porozumieť. V posledných dvoch storočiach formovania slovenského fenoménu sa toho udiaľalo veľa. Pohyb sa zrýchlil, pôvodní *Slovieni* sa zmenili na Slovákov, ktorí vedľa o sebe a vedľa aj o iných. Starosť o jazyk, kultúru, vzdelanie či ostatné potreby národa postupne nadobudli charakter rozvojový, nie už púho sebazáchvny.

A dostali sa aj do sfér politických. Svet, v ktorom sa odohrávajú naše súčasné osudy, sa zmenil. Viac a rýchlejšie, ako vieme niekedy vstrebať. Kinetika historického pohybu nadobúda nové dimenzie, ktoré prekrývajú akékoľvek národné špecifiká. No tie sa nemusia vytratiť, ak ich prijatie nebude zabudnutím na to, čo sme našli v sebe stáročným vývinom. Dávať môžeme a dokážeme vtedy, ak zostaneme predsa len trocha iní, ako sú ostatní, aj keď tento program asi nemožno časovať v príliš vzdialených horizontoch. Čo nás čaká, nevieme. Aj tak bude všetko úplne inak! Aj tak bude, ako Boh dá!

Историческое время и его течение. Мир этических идей и их отношение к прошлому. Сложность процессов поиска национальной преемственности. Идеография национальных комплексов и её поиск и обнаружение в современных формах культуры и цивилизации. Духовная карта славянства. Славянская культура и её связь с цивилизационным развитием Европы. Трансформация древнегреческой формы рациональности и её посредничество в развитии славянской рациональности. Характерные знаки греческого мышления и их сложная трансформация в цивилизационном фундаменте раннеславянских способов видения действительности.

Timora Dei – понимание натуральности мира в типологии славянской мысли. Этноколорит и вероисповедования как его структурная составная часть. Этический и религиозный образ жизни как характерный знак славянского культурного прошлого.

Historical time and its flow. The world of ethical ideas and their relation to the past. The complexity of the search of national continuity. Ideography of national complexes and the search of it as well as finding it in the present forms of culture and civilization. The spiritual map of the Slavhood. Slav culture and its links with the development of civilization in Europe. The transformation of the Ancient Greek form of rationality and its mediation in the development of Slav rationality. The characteristic marks of Greek thinking and their complex transformation in the civilizational foundations of the Early Slav ways of comprehending reality.

Timora Dei – the apprehension of the reality of the world in the typology of the Slav thought. Ethnic coloring and confessionality as its structural component part. Ethical and religious way of life as a characteristic mark of the Slav cultural past.